

կնային և երկրային պատմութեանց միջև։ Ան է ներքին հագեկան զօգը այդ երկու վիճակներուն։ Առանց Քրիստոսի, գոյու-թեան պիտի չունենար կապը Աստուծոյ և մարդոց, երկնային և երկրային իրազոր-ծուցներու, այսինքն՝ պատմութեանց։ Քրիստոսի ներկայութեամբ է որ գոյութեան կը բերուի պատմութիւնը։ Քրիստոս է ա-մենախորհրդ և աղբիւրը պատմութեան։ Աստուծոյ և մարդոց ուշերը իր մէջ է որ կը միանան իրարու, և իրմէ զուրս է որ կը բաժնուին իրարմէ։ Այդ պատմութիւնը ժամանակ չունի այլևս։ Անկալա յաւիտե-նական լինելութիւնն է հոգիին, և անոր իրազործումներուն։ Քրիստոսով հոգի բեր-ուած պատմութիւնը գէպքերու շարա-րում չէ — ատկալա յատուկ է ժամանակի պատմութեան — այլ վիճակներու՝ գէպի Աստուած, գէպի կատարեալը՝ բարեշրջում մը։

Աստուած կ'իջնէ մեր պատմութեան մէջ։ Ձայն կ'առնէ իր մէջ, բայց չի ենթա-կըւիր անոր։ Ուրիշ խօսքով Աստուծոյ՝ մեր պատմութեան էջը, խորապէս նպատակ ունի զայն ինքզինքին և իր պատմութեան վերածել։ Ուրիշ խօսքով իրազործող մեր փրկութիւնը մեղքի կապանքներէն։

Աստուած ձեռն իր ինքնակամ փա-փաքովը մեր մէջ, մեզի պէս, որպէսզի մենք ալ մեր ինքնակամ մղումով ծնինք իր մէջ և ըլլանք իրեն նման։ Աստուած իշաւ մեր պատմութեան մէջ, որպէսզի մեր կարելիութիւններով զմեզ փոխանորդէ իր կարելիութիւններով իրազործելի պատմու-թեան մէջ։ Ժամանակէն՝ յաւիտենականին, մեղքէն՝ սրբութեան, բազմաթիւէն՝ միու-թեան, աշխարհէն՝ երկնքին, այսինքն, իրեն տանելու համար զմեզ։

Աստուծոյ և մեր միջև խզուած էր կա-պը յարաբերութեան, զայն պէտք էր վե-րանորոգել։ Այս է ճակատագիրը ճշմարիտ պատմութեան։

Ահա թէ ինչու պէտք մըն էր որ Քրիս-տոս մարգանարու ծնէր։ Մտնէր մեր պատ-մութեան մէջ։

Խորհուրդ մեծ եւ անհշիլի որ յայսմ արուր յայնեցաւ...

ԳՐԻԳՐԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԿՐՈՆԱՊԱՏՄԱՆԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՉԻ
ՀԱՅՅԵՐԷՆ ՀԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Անգրապոյն սրբագրութիւններ. — Խո-րենացի երկրորդ թարգմանութեան պարա-գան յիշելէ անմիջապէս յետոյ կ'աւելցնէ հետեւեալ անապատելի տողերը. «Բայց քան-զի անգէտք էին մերումս արուեստի՝ ի բա-զում մասանց թերացեալ գործն գտանէր. վասն որոյ առեալ մեծին Սահակայ և Մեա-րոպայ զմեզ առաքեցին յԱղեքսանդրիայ, ի լիզու պանծալի, ի ստոյգ յօգանալ ճե-մարանին վերաբանութեան» (Գ. կա)։ Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ մեր պատմահայրը։ Խօսքը տանք Հ. Գ. Զարբանէլեանին⁽¹⁾. ԱՄուք են հայ պատմահօր այս խօսքերը, և ցարդ ոչ ստուգութեան հասկըցուած անոնց ի-մասոր, ուստի և հետեւաբար ենթադրու-թիւնք՝ կամ գուշակօրէն մեկնաբանու-թիւնք» (էջ 227-228)։ Ապա կարգ մը խոր-հրդածութիւններէ յետոյ կը յարէ. «Ան-շուշտ Աղեքսանդրեան կոչուած գրչագիրն, և Որոգինեայ՝ քառիջեան, վեցիջեան և Ութիջեան աստուածաշնչից համեմատա-կան և բաղդատական երկասիրութիւնքն առանձին քննութեան և ուսումնասիրու-թեան նիւթ ընելու մտածութիւնն՝ իրենց վարդապետաց փափաքէն ու նպատակէն դուրս չէր։ . . . Որոգինեան (աստեղանիշ, բրգաձև) նշանագրաց՝ որ օրինակաց կամ թարգմանութեանց իրարմէ ունեցած տար-բերութիւնն ցուցնելու համար՝ մեր ձե-ռագրաց մէջ ընդունուած և յաճախ գոր-ծածուած է՝ յայտնի նշանակ մը կրնայ հա-մարուիլ թէ այս բաղդատութիւնն ու հա-մեմատութիւնն եղած է մեր թարգմանու-թեան վրայ» (էջ 230-31)։ Դարձեալ շա-րունակելով իր քննաբանութիւնը ան կը կրկնէ թէ Ս. Գրքը ուսումնասիրութեան և հայկական թարգմանութեան կատարելա-գործման նպատակով կատարած են թարգ-

(1) Մաեսնադարան Հայկական Թարգմա-նութեանց Նախնեաց (Գար Գ-ԺԳ), Վենետիկ, 1889։

մանիչք այդ հեռաւոր ուղիգնացութիւնը, և կը վերջացնէ գրելով. «Մեր թարգմանութեան՝ Աղեքսանդրեան կողմած սուրբ գրոց օրինակին հետ ունեցած բազմապատիկ և բազմաթիւ համաձայնութիւնք և նմանութիւնք զայս կը հաստատեն» (էջ 234):

Այս կարծիքը յիշած է նաև, լուսանցքի ծանօթութեան մը մէջ: Լ. Բ. Զրաքեան (3):

Տարբեր կարծիք մը, որ նուազ հաւանական կը թուի, յայտնած է այս մասին Լ. Վարդան Սոմաւնեան (3): Սիւլիէ յետոյ Ռորենացոյ խնդրական տեղիքը, կը հաստատէ թէ «այդ արուեստն՝ կարեւոր սուրբ գրոց թարգմանութեան՝ էր ըստ իս գիտութիւն նոցա վաւերականութեան և անվաւերականութեան, նախականութեան և երկրորդականութեան, զոր հիմնովին չունելով թարգմանիչք, չուզեցին յախուռն ամէն գիրք թարգմանել և զուր վաստակիլ. որով սի բազում մասանց թերացեալ» կը մնար մեր թարգմանութիւնը. . . . Ապա ուրեմն և սուրբ գրոց «թերացեալ մասունքն» յետոյ ևւ անոնցմէ թարգմանուեցան: — Սորա ուրիշ հաւաստիք մ'է՛ յիշեալ մնացորդ գրոց ոմանց ապատ, և ո՛ր նման յառաջգոյն թարգմանուած գրոց՝ խղճամիտ թարգմանութիւն ինչին» (էջ 162, ծ. Ժ):

Ե. Մ. Դուրեան (4) ուրիշ կերպով կը մեկնէ Ռորենացոյ յիշեալ տողերը, ատենց մէջ շօշափելով յաւակնութիւնը Սիւնեաց Վարդապետարանին, զոր իրեն յատուկ գալրոցական ըմբռնումով ու ոճով Ս. Գիրք մեկնելու և թարգմանութիւն ընելու հմտութիւնն ու արուեստը իրեն միայն կը սեպահականէր, ինքզինք հուշակելով «զուխ և հրամանատար» բոլոր հայ վարդապետներու, և իր այդ յաւակնութիւնը կ'ուզէր արդարացեալ տա՝ հիմամբ՝ թէ Սահակ և Մեսրոպ իրեն վերապահած էին այդ բարձրագոյն հեղինակութիւնը» (էջ 33):

Ս. Գրիգ «Երբորդ» կամ «Նորաբեր» քաղամանսրիւնը. — Գալուստ Տէր Մկրտչու չեան Աբաբոյի 1908 տարուան Մայիս-Յունիսի թիւին մէջ յօդուած մը ունի «Տիմո-

րեոս Կուղի Հակաճառութեան Հայ Թարգմանութեան Ժամանակը եւ Սուրբ Գրիգ Սրբոց կամ «Նորաբեր» Հայ Թարգմանութիւնը» խորագրով (էջ 564-589): Այս ընդարձակ և հմտութեամբ լի յօդուածին վերջին մասին մէջ քննութեան առնուած են Թէոդորոս Գոթինաւորի «Ընդդէմ Մայրապետացոյն» ճառին այն հատուածները, ուր միջին քաջատրութիւններով ակնարկութիւններ կ'երևին «նորաբեր թարգմանութեանց» Գ. Տէր Մկրտչեանի կարծիքով «Նորապատում գրութիւն», «նորապատում շարագրութիւն», «նոր թարգմանութիւն», «նորաբեր թարգմանութիւնք» նշանակում են «մի երբորդ թարգմանութիւն, բոլորովին տարբեր Սահակ-Մեսրոպեան խմբագրութիւններէր» Նորաբեր բառը ցոյց է տալիս նաև, որ այս, ըստ իս երրորդ, թարգմանութիւնը չէ կատարուած ըսն երրորդ, այլ օտարութեան մէջ» (էջ 583). . . . «Այս նորաբեր» թարգմանութիւնից առ այժմ մեզ չատ ջրէ բան է յայտնի. 1. որ նա չունէր Կորնթ. երրորդ Թուղթը. 2. չունէր Դուկ. ԻԲ. 43-44 տները, որոնք դուրս ձգուեցան յետոյ և հին թարգմանութեան՝ Զեռագիրներէ շատերից. և 3. մի տուն միայն ունինք զապահովալն այս թարգմանութիւնից, վերեւում մէջ բերուածը. «Ո՛ր աւարտուն սկայի, եթէ ոչ նախկին հզօրն կապի» (էջ 584): Զօդուածագրին կողմէ բանասէրներու ուղղորութեան յանձնուած այս «նորաբեր» կամ «երրորդ» թարգմանութեան վարկածին չուրջ քանի մը խօսք ըսել հոս աւելորդ չըլլայ թերեւս:

Կարգով առնենք այն երեք ծանօթութիւնները, զորս ունինք, ըստ Գ. Տէր Մկրտչեանի, այս երրորդ թարգմանութեան մասին.

1. — Որ նա չունէր Կորնթ. երրորդ Թուղթը. — Այս ժխտական ծանօթութիւնը ինքնին հաստատական փաստ մը չի ներկայացներ Ս. Գրքի երրորդ հայ թարգմանութեան մը գոյութեան մասին:

2. — Զուեւէր Դուկ. ԻԲ. 43-44 տները. — Ուրիշ ժխտական փաստ մը, որուն չենք կրնա արժէք մը տալ, մանաւանդ որ այս երկու համարները կը պակսին շատ մը հին ձեռագիրներու մէջ:

3. — Միակ. հաստատական վկայու-

(3) «Պրաքսիէ», Թաղմավեպ, 1899, էջ 462:

(3) «Կենսագիր եւ նկարագիր եզնկայ Վարդապետ Կողբացոյ», Թաղմավեպ, 1893, Ապրիլ:

(4) Պատմութիւն Հայ Մատենագրութեան, Երուսաղէմ, 1933:

15658

թիւնը որ ունինք երրորդ թարգմանութեան մասին — մէկ կողմ թողով առ այժմ Տիմ. Կուզի Հակաճառութեան յունաբան վկայութիւնները — սա է. «Ոչ աւարի տուն սկայի, եթէ ոչ նախկին հզօրն կապի» (Մարկ. Գ. 27):

Նախ կը հարցնենք թէ յիշատի «նորաբեր» թարգմանութեան կը պատկանի այս տունը թէ Քոթենաւորի գրչին. եթէ վերջինն է, ուրեմն «երրորդ» թարգմանութեան մասին միակ հաստատական վկայութիւնն ալ կը չքանայ: Մեր կարծիքով այդ մէջերումը յատուկ է Քոթենաւորին, ուրովհետեւ

1. — Մարկոսի յոյն բնագրին քարգմանութիւնը չէ՛ որ կը ներկայացնէ այն, այլ իմաստին ամփոփումը ի յիշողութենէ: Եթէ Մարգարմեցույ նոր թարգմանութեանէ մէջընթաց մը եղած ըլլար, պիտի ներկայանար աւելի ամբողջական ձևով:

2. — Քոթենաւորը նոյն թուղթին մէջ ուրիշ վկայութիւն մըն ալ ունի Ազաթան-գեղոսէն, նոյնպէս ի յիշողութենէ բերուած ինչպէս կը հետեւի բնագրին համաձայն չըլլալէն. — «Անորէն իշխանն իբրեւ աստուածանալն կամեցաւ, զամենայն ընդ մեղօք գրաւեաց» (էջ 155): Մինչդեռ Ա. զամենագեղոսի մէջ կը կարդանք. «Անորէն իշխանն իբրեւ աստուածանալն կամեցաւ, ձեռն արկանէր և զամենայն մարդիկ մեղօք կապէր» (Վենետիկ, 1930, էջ 211, հատ. Գ. Ե.), որ քիչ տարբերութիւն ունի առաքելիին թուղթին ընթերցումէն. — «Իսկ որ անորէն իշխանն էր՝ իբրեւ աստուածանալ կամեցաւ, ձեռն արկանէր ի նոսա, եւ զամենայն մարդիկ մեղօք կապէր» (Գ. Կորնթ. Բ. 16, 17):

Այսպէս ուրեմն մեր առջև Քոթենաւորէն ընծայուած ոչ մէկ փաստ կը մնայ ի նպաստ «երրորդ» թարգմանութեան մը վարկածին:

Սորենացիի մէկ հաստուածը (Գ. 61), որ Մեսրոպեան թարգմանութիւնը թերի կը նկատէ, քննութեան առած ենք մեր ուսումնասիրութեան նախընթաց մէկ էջին վրայ:

Գալով Տիմոթէոսի Հակաճառութեան «տարօրինակ յունաբան եւ բազմաթիւ» վկայութիւններուն, անոնք Տիմոթէոսի թարգմանչին տեղւոյն վրայ իսկ կատարած

անկախ վերածուածներն են, և ոչ թէ «նորաբեր» թարգմանութենէ մը բառացի ընդօրինակութիւնները⁽⁵⁾:

Իբրեւ հզօրակացութիւն պէտք է ըսնեք որ մեր այժմ ունեցած տուեալները անբաւական են՝ գէթ իբր հիմնաւոր վարկած ընդունիլ տալու երրորդ թարգմանութեան մը գոյութեան ենթադրութիւնը:

Հայ թարգմանութեան գիտական արժեք. — Հայ թարգմանութիւնը, կատարուած ըլլալով գերազանցապէս յաջողակ թարգմանիչներու կողմէ, ճշգրտութեամբ կը ներկայացնէ իր նախատիպ յոյն բնագրեր, և հետեւաբար զգրեթէ նոյն արժէքը ունի մեզի համար, ինչ որ պիտի ունենար յոյն բնագրին ինքնին, որմէ կերտուեցաւ այնո կ'ըսէ Կոնիքի (6), ոսկեդարեան զոյգ կտակարաններուն համար:

Ձարտանշիւան շատ բարձր կը գնահատէ մեր Աստուածաշունչին բանասիրական արժէքը՝ գրելով. «Հետաքննական և մեծապէս ընդունելի պիտի ըլլայ արեւմտեան բանասիրաց՝ հայկական թարգմանութեան» իրենց ծանօթ լեզուով մը փոխադրութեամբ հրատարակութիւնը: Եւ կը լարէ թէ, «Մեր վաստակատէր և բազմաճուտ ծերունեաց մէջուն (Հ. Եղիա Վ. Թումանյան) այսպիսի երկասիրութիւն մը ի լատին՝ գեռ տպագրութեամբ լոյս տեսած է»⁽⁷⁾ (էջ 244):

Հանրածանօթ բացատրութիւն մը դարձած է «Թագուհի թարգմանութեանց» կուլուցը, որով կը յորջորջուի Հայ Ս. Գիրքը: Այդ բացատրութեան հեղինակն է Վասիլէ

(5) Հ. Աճառեան, առանձին քննութեան մը ենթարկելով Կուզի կուլուցները, ցոյց տուած է որ Հակաճառութեան թարգմանիչը չէր օգտագործած հայերէնն ոչ մէկ Աւետարան, այլ իւրաքանչիւր անգամ յունարէնէ կրկին թարգմանած էր ընծայեալ տեղիքը. Տիմոթէոս Կուզ եւ Ս. Գրքի ճարտքը քարգմանութիւնը, Եփեսոս, 1913, Ա., էջ 1-22: (Տատիանի Համադարարանն եւ Հայ, Աւետարաններու Առաջին թարգմանութիւնը, Հ. Գ. Խապարեան, Վիեննա, 1937, էջ 97-98, յիշ.)

(6) «Arm. Version of the OT.», J. Hastings, Vol. I. 1900, էջ 152:

(7) Հոս կ'արժէ յիշել նաև որ Հ. Եղիա Թովմանեանն Աստուածաշունչի հայ թարգմանութիւնը բազմաթիւ անգամ է ուրիշ թարգմանութիւններէ և բնագրերէն բերու հետ և տարբերութիւնները ցուցակաբար, որոնցմէ կարճ բայց հետաքրքրական ցանկ մը ի լոյս հանած է Հ. Գ. Զ. Թագմավէպ հանդէսի մէջ (1851, էջ 235-237):

Լակրոզ, Բրուսիոյ թագաւորին խորհրդա-
կանը, որ Քլոտ Լանֆանին գրած մէկ նա-
մակին մէջ այսպէս կ'ըսէ. « Էջայերէն թարգ-
մանութիւն Աստուածաշունչ գրոց, որպէս
ինձ թուի, թագուհի է ամենայն թարգմա-
նութեանց, քանզի և բարբառ ճոխ է այն,
և բաւական՝ առ ի զամենայն իմաստս բնա-
գրին՝ լի է անթերի ընծայելով: Լակրոզ կը
շեշտէ հայ թարգմանութեան արժէքը՝ ա-
ւելցնելով. « Զայս եւեթ յիշատակել աստէն
ոչ դանդաղեցայց, եթէ մարթ իսկ է բազում
ուրիշ՝ զեթմանասնիցն հայերէն թարգմա-
նութեամբն ուղղագրել » (Յաղագս քարգմա-
նութեամբ Աստուածաշունչ օտուից ի հայ լե-
զու, Հ. Գ. Զ., Բաշմէշ, 1851, էջ 234, 235):

Ուրեմն, կ'ըզրակացնենք, Աստուածա-
շունչի բնագրական քննադատութեան հա-
մար հայերէն թարգմանութիւնը կը գրաւէ
ուշագրաւ գիրք մը և կրնայ ընծայել ոչ
աննշան օժանդակութիւն մը Ս. Գրոց բնա-
գիրներու վերականգնութիւն ձգտող մեծ ու
կարեւոր աշխատանքին:

Հայ Թարգմանութեան ազգային աւ-
թիքը. — Ամէն բանէ առաջ կ'ուզեմ շեշ-
տել որ Աստուածաշունչը անգրանիկ հայ
մատենան է, երախայրիք մեր տոհմային
գպրութեան: Հայ լեզուն առաջին անգամ
կը գրուի իր սեփական երկնայապարգէ աքան-
չելի տառերով: Այդ սեփական լեզուն
ունի հարուստ հնչուձևեր, նուրբ երանգ-
ներով, ճոխ քերականութիւն՝ որուն բարդ
կանոնները դեռ էն սառած սպիտակ էջե-
րու վրայ. փարթամ բառամթերք՝ անգին
կանծարան հայ մշակոյթի և քաղաքակըր-
թութեան: Հայ տաղանդաւոր ժողովուրդի
բարձր հանճարին այդ գերազանց ստեղծա-
գործութիւնը, իր լեզուն, զմայլելի կո-
թողի մը պէս կանգնուեցաւ յանկարծ՝ Աստ-
ուածաշունչի հայ թարգմանութեամբ: Բազ-
մաթիւ հայ գաւառաբարբառներու մէջէն
Սահակ — Մեսրոպի հանճարը ընտրեց ամենէն
զեղեցիկն ու առողջը և զայն բարձրացուց
զրական լեզուի մակարդակին: Աստուածա-
շունչի հայ թարգմանութիւնը շօշափելի ի-
րականութիւն մը դարձուց այդ մեծ ու
գծուարին գործը: Մեզի համար արեւ. պէս
այն կենսական դերը զոր կատարեց Հայ
Աստուածաշունչը: Հայ եկեղեցիին անկա-

ԳՐԱՆՔՆԵՆԱԳԱՏԱԿԱՆ

ՔՍԱՆ ԵՒ ՀԻՆԳ ՏԱՐԻՆԵՐ

ՌՈՒՍ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

(1918 — 1943)

(ՔԱՂՈՒԱԾԱԲԱՐ)

Պէտք է ընդունել որ կայ Սովետ գրա-
կանութիւնը: Նախադասական և յետ-
յեղափոխական զրականութեան միջև ստոյգ
է շարունակութիւնը: Ռուս յեղափոխու-
թիւնը որ առաջագրեց վերանորոգել ըն-
կերութեան մաքուր մեքենականութիւնը,
ստեղծեց ընկերային և գեղադիտական նոր
արժէքներ, չըբաւ — չէր ալ կրնար —
յանկարգակի, և մանաւանդ ոչինչէն, ըս-
տեղ ծուլը իւրայատուկ գրականութեան
մը: Սկսելու համար անկա պարտաւոր էր
օգտագործել գոյութիւն ունեցող գրական
ձեւերը եւ՝ խմբակցութիւնները: Բայց Յե-
ղափոխութենէն ապին Ռուսիոյ մէջ գրա-
կանութեան պատմութիւնը, այդ երկրին
կարեւոր ու կենսական կերպարանքներէն
մէկն է, Համայնավար կառավարութեան
կողմէ վճռական ու գիտակից աշխատանքի
մը պատմութիւնը, — ստեղծել մասնաւոր-
եալ սովետ գրականութիւն մը նախադեռալ
ծրագրի մը համաձայն:

Մեթոտ ու քաղաքականութիւն՝ այդ
նպատակը իրագործելու, պարզեցին փո-
փոխութիւն, ժամանակի ընթացքին, բայց
մնաց անփոփոխ, ինքը՝ նպատակը: Ինչպէս
ուրիշ մարզերու վրայ, համայնավարները
հոս ալ մերթ գործագրեցին ծանր ճնշում,
մերթ ալ իրենք գիրենք ստիպուած գզացին

խութեան հաստատուն խաբիսը եղաւ այն
դարուց ի դարս: Գ. Վ. Զարբանէշեան
Աստուածաշունչ Գրոց ի մեր լեզու փոխա-
գրութիւնը կը կոչէ իրաւամբ « մեր ազ-
գային եկեղեցական պատմութեան ու հայ-
կական գրականութեան ամենանշանաւոր
գէպքը » (էջ 57):

(4) ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԾՈՎԱԿԱՆ
ՎԵՐՋ